

Чайка О.М.,
Глухівський державний
педагогічний університет
ім. Олександра Довженка

**ДІТИ ХХ СТ. В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ОБСТАВИНАХ
(ЗА РОМАНОМ В.ГОЛДІНГА "ВОЛОДАР МУХ")**

Вільям Голдінг – серйозне, оригінальне явище в літературі, письменник зі своїм світоглядом, стилем, філософією, занепокоєний корінними проблемами буття. Глобальні проблеми, які стали наскрізними у його творчості, – сутність людини, істинне лице людства, доля людської цивілізації – найбільш чітко втілилися в одному із кращих романів прозаїка "Володар мух". З'явившись друком у 1954 р., цей твір одразу ж привернув увагу читачів і критиків.

У сучасному літературознавстві актуальним стало вивчення прозового доробку В.Голдінга. Більшість дослідників творчості митця (С.Павличко, А.Градовський, О.Єременко, А.Шульгат, О.Каніболоцька та ін.) звернули основну увагу на ідейно-тематичний та композиційний аналіз роману "Володар Мух", його жанрову специфіку, сюжетні колізії, характери персонажів, систему символів тощо. На жаль, лише деякі критики у своїх роботах розглядали цей твір у контексті філософських ідей та психологічної вмотивованості дій персонажів.

Мета даної статі – проаналізувати філософський підхід В.Голдінга до головних проблем роману, окреслити психічний стан та етапи моральної деградації персонажів у екстремальних умовах, що поглибить сам процес аналізу твору і збільшить гостроту художнього бачення читачів.

Роман "Володар мух", невеликий за обсягом, з нелегкою долею і дивною назвою, був написаний дебютантом в літературі, майже невідомим до того скромним учителем і ветераном війни. Саме війна сформувала у Голдінга ставлення до людини як до "низького створіння", "найнебезпечнішого серед усіх тварин". Автор книги поставив читача перед фактом: зло живе у будь-якій людині, не залежно від оточення і виховання, і цивілізація тут безсила.

Англійський письменник розповів у творі фактично про свій час, спробувавши розкрити очі світовій громадськості на ту правду, якої вона вперто не хотіла бачити. Перед читачами постав жахливий світ насильства, у якому не було місця співчуттю, милосердю, де людина не являла собою ніякої цінності для цивілізованого суспільства, де її мрії і бажання були нічого не варті. Автор писав свій твір задля того, щоб застерегти людство і людину від абсурдного руйнування навколишнього світу, від зла і звіриних інстинктів у ній та попередити, що є ще час отямитися, повернутися лицем до духовності.

В.Голдінг задумав свій роман як твір широкого філософського і моралізаторського спрямування. З одного боку, чисто зовнішній сюжет, характери, події, а з іншого – алегорична і філософська значимість, відчутна в кожному епізоді, в багатьох деталях, образах. Тому більшість літературознавців погодились, що "Володар мух" – це філософський роман-притча, що поєднав у

собі риси пригодницького, екзистенційного романів, притчі-алегорії, роману-антиутопії.

Твір написаний як пародія на роман "Кораловий острів" (1857 р.) англійського письменника Роберта Майка Баллантайна, у якому розповідалося про групу англійських хлопчиків, що внаслідок аварії на кораблі опинилися на безлюдному острові. Але надзвичайні обставини не порушили міцних засад цивілізації у цих гідних представників британського суспільства. Вони з честю вийшли із складних ситуацій, дружно діяли, упевнено протистояли стихії.

Голдінг у своїй книзі відтворив ситуацію Баллантайна: аварія, безлюдний острів, англійські діти, ті самі імена – Джек і Ральф. Але острів, який опинився у розпорядженні юних хлопчиків, не став оплотом цивілізації і порядку, - навпаки, тут панували хаос і варварство. Діти ХХ ст. у складних обставинах не діяли дружно, а стали непримиренними ворогами. Персонажі твору виродилися у дике плем'я, очолюване фанатичним ватажком. Автор ніби розвіяв міф про безгрішну природу дитини.

Зав'язка роману – не просто катастрофа, а наслідок ядерного бомбардування, після якого дітей почали евакуювати, що не могло позначитися на їхньому психічному стані. Тому вибиті з колії узвичаєного життя ще до авіакатастрофи, персонажі твору були психологічно не здатні виробити послідовної лінії поведінки: з одного боку, позбувшись опіки дорослих, вони хотіли б повною мірою насолоджуватися свободою, з іншого – підсвідомо їм комфортніше почувалося в рамках вимог і зручностей, які "заклав" у них дорослий цивілізований світ.

На долю дітей випало важке випробування. Англійські хлоп'ята з інтелігентних сімей спочатку намагалися створити суспільну організацію на зразок своєї рідної держави. Вони обговорили правила, за якими збиралися весело і дружно жити на острові, демократично вибрали лідера (Ральфа). У них була морська мушля – ріг, щоб скликати раду, і окуляри Хрюші, щоб розпалювати вогонь, який герої збиралися підтримувати у надії на пропливаючий корабель. Діти були однодушними у своїх діях, щасливими від усвідомлення отриманої свободи. Кожен знав своє місце в колективі і свої обов'язки: малята – не губитися і бути на очах у старших, старші – піклуватися про малят і підтримувати багаття, щоб дати можливість рятувальникам віднайти їхнє місцеперебування.

Однак розуміння обов'язків цивілізованої людини вистачило ненадовго – до першої крові. Хитка система, створена Ральфом, почала давати збої. За ходом своєї логіки він був впевнений, що всіма прийняті правила будуть виконані, бо вони мудрі і відповідали інтересам дітей. Але логіка і розум поступилися перед примітивними інстинктами, які пробудилися у процесі полювання. Вже перше вбивство свині ніби оживило темні сили в душах дітей, а сам процес знищення беззахисних тварин викликав захоплення вбивством. *"Щедрий у своїй радості, він хотів з усіма розділити відчуття того, що сталося. В голові його роїлися спогади про те, що вони відчували, коли оточена свиня рвалася на волю, як перехитрували живу істоту, приборкали її і*

віднімали в неї життя так довго й жадібно, як тільки спрагли п'ють у спеку" [2, 88].

Змалювавши мисливців, Голдінг точно передав психологію натовпу, формування "стадного" почуття. Наявність "вожака" – Джека з його диктаторськими випадками – звільнила їх від відповідальності, від необхідності приймати самостійні рішення. Власне, натовп не обирав ватажка, він стихійно "віддався" тому, хто знайшов для нього більш дієві форми впливу. Сила – основний аргумент їхніх вчинків.

Поступово з хлопчиками відбулися страшні події. Демократія перетворилася на тоталітарне правління самозваного вождя Джека, цивілізована громада обернулася на плем'я, а його члени – на дикунів. Розмалювавши свої обличчя, хлопці ніби відреклися від людської подоби, дали волю інстинкту насилля. *"Для полювання. Як на війні... маскування. Щоб скидатися на щось інше ... Вражено дивився він, уже не на себе, а на страшного незнайомця ... Не у воді, а над його міцним тілом була маска, що привертала погляд і відштовхувала. Джек танцював, його сміх переріс у кровожерне гарчання ... маска стала ніби чимось від нього незалежним, за нею Джек ховався, звільнившись від сорому та людської самосвідомості "* [2, 103]. Характерно, що особливо яскравими "дикунами" стали підлеглі Джека Мерід'ю – церковні хористи, які забули найважливіші християнські заповіді як заповіді гармонійного психічного і морального розвитку особистості.

Отже, перед нами вже не дитячий колектив, а зграя. Пригнічені та залякані діти ніби були загіпнотизовані гаслом мисливців: *"Звіра – вбий! Горло – ріж! Кров – спусти!"* [2, 86], що стало наскрізним мотивом насильства у творі. Звір, якого боялися юні остров'яни, - це втілення інстинктивного страху дітей перед невідомим і породження в душі кожного споконвічного зла, яке перемогти можна було лише розумом та добрим серцем. Замість того, щоб розгледіти і знищити Звіра в собі, вчорашні товариші побачили його в морі, в померлому парашутистові, в образі Володаря Мух, в Саймонові. Цей мрійник і філософ спромігся розкрити таємницю походження Звіра, точніше хлоп'ячих страхів і забобонів: *"... невдовзі все стало ясно. ...він довго розглядав білі носові кістки, зуби, кольори тліну. Він побачив, як безжально ремінці й брезент не давали розпастися жалюгідному тілу парашутиста... Звір був нешкідливий, тільки відразливий..."* [2, 183]. Смерть Саймона стала проявом повного здичавіння дітей, які зопалу прийняли його за звіра. *"Посередині навколішки стояв звір, він затуляв обличчя руками. Силкуючись перекричати огидний шум, він горлав щось про труп на горі... І зразу весь натовп ринув за ним, зіслизнув униз, накотився на звіра і верещав, бив його, кусав, рвав на шматки..."* [2, 191].

Поступово все чіткішим став розподіл дитячого колективу на деспотичну панівну верхівку (Джек, Роджер), керований нею натовп "дикунів" та окремих розумних індивідуумів, які у цьому оточенні приречені були на загибель чи гноблення (Роха, Ральф). Важливо, що домінантою такого поділу стала непричетність останніх до вбивства Саймона.

Наступною жертвою "дикунів" був Роха. Він – ініціатор всіх "цивілізаційних" починань на острові (скликання зборів, встановлення правил

та колективності рішень, підтримування сигнального вогнища), тому не випадково його найбільше ненавидів Джек і вся компанія. Психологічно точно саме йому В.Голдінг відвів воістину трагічну роль. Якщо загибель Саймона – ненавмисна смерть, яка розв'язала руки дикунам, то смерть Рохи від рук Джека – навмисна, на очах в усіх. *"Каменяка пройшлася по Росі від підборіддя до коліна... Без жодного слова, навіть без стогону Роха полетів в урвище, перевертаючись у повітрі... Голова його розкололася, вилився і зачервонівся мозок..."* [2, 227].

Кульмінація роману – смертельне полювання дикунів на першого демократично обраного ватажка Ральфа, який намагався протистояти деградації, зберегти здоровий глузд і людську подобу. Він єдиний виявився здатним зрозуміти "плем'я": *"Вони дикуни – це правда, але ж вони й люди"* [2, 243]. Хлопець безстрашно пішов назустріч банді дикунів, очолюваної Джеком. Його розумна пропозиція спільно думати про порятунок обернулася для нього важким пораненням і переслідуванням. *"Раптом Джек вискочив наперед і дико заверещав... Із злістю, не приховуючи свого наміру, метнув у Ральфа списа. Вістря глибоко, до м'яса розпанахало шкіру Ральфові на ребрах... Ральф скорчився не від болю, а від панічного страху ... обернувся й помчав. Наче крик морських чайок, за ним котився гул. Скоряючись інстинктові, ... нарешті сховався у лісі"* [2, 227-228].

У фіналі роману Ральфа та інших хлопчиків врятували від неминучої загибелі англійські моряки. Поряд з дорослими та ще й у військовій формі здичавілі мисливці перетворилися на беспорядних дітей – жертв власного зла. Тому логічна розв'язка твору – втрата героями дитячої чистоти. *"Посередині брудний, розпатланий, з невтертим носом стояв Ральф і ридав над колишньою невинністю, над темнотою людського серця..."* [2, 253]. Перед нами постав колектив нещасних дітей, в душі яких перемогли жорстокість і примітивний інстинкт виживання. Вони самі підштовхнули свій маленький світ до загибелі.

Отже, В.Голдінг розкрив етапи моральної деградації дитини (в алегоричному прочитанні - людства) у межах чужого замкненого простору, де панувала "анти-мораль", а найбільшими цінностями стали життя і задоволення первинних потреб. За автором, мораль – найвища цінність людини, але її сутність відносна. Сучасна цивілізація здатна тільки приховати в людині темну частину душі. Героям Голдінга досвід цивілізованого життя не допоміг вижити ні духовно, ні фізично. Тому історія цивілізації прокручена у зворотному напрямку – від сучасності (середина ХХ ст.) до далеких її витоків – племінного укладу життя.

В основу роману "Володар мух" В.Голдінг поклав одвічний конфлікт добра і зла. Автор довів, що добро і зло не залежать від віку. Він стверджував, що зло – вроджена якість людини, невіддільна часточка будь-якої особистості, яка проявить себе неодмінно, коли для цього складуться найбільш сприятливі обставини. У творі зло стало неусвідомленим вибором ще несформованої особистості дитини-підлітка. І це не випадково, адже дитина може сповідатися усвідомлено, відповідаючи за свої вчинки, починаючи із семи років.

Письменник порушив проблему суспільного (колективного зла), що здатне проявлятися через дію колективного підсвідомого: це "норма моралі" конкретної особистості (Джека Мерід'ю), нав'язана групі дітей. Але, незважаючи на могутність зла, його перемога ніколи не буває остаточною, доки в людині залишається хоча б найменша часточка добра і світлих сподівань.

Порушивши проблему зла, Вільям Голдінг взяв до уваги сучасний контекст, тобто написав про моральний занепад людства ХХ – поч. ХХІ ст., опершись на біблійне розуміння моралі, філософію екзистенціалізму, персоналізм.

Прозаїк шукав витоків аморальності у природі людини. Суперечка про природу і сутність людини склала основну філософську колізію роману, розгорнута в протиставленні героїв: ті, що жили ілюзіями раціоналістичного і ліберального характеру, й інші персонажі-підлітки, що усвідомили наївність уявлень про вроджену розумність і доброту людини. Перевірка часом довела, що дитина в екстремальній ситуації капітулювала перед безконтрольною людською жорстокістю, егоїзмом і злом.

Голдінг переконав читача в тому, що звичайні природні умови в екстремальній ситуації лише спровокували звільнення тваринної стихії в людині. Своєрідними "сигналами", що засвідчили перемогу тваринного начала над людськими рисами у дітей, стали: по-перше – це цілковита байдужість до існування і загибелі собі подібного (коли зник малюк з родимою плямою на обличчі), по-друге – відмова від свідомо організованої праці (курені від негоди будували лише Ральф і Саймон), по-третє – втрата дітьми товариськості, милосердя, співчуття, прагнення до рівноправного спілкування. Здоровий глузд, інстинкт самозбереження, навіть освіта не врятували хлопців від озвіріння.

Духовна неповноцінність героїв, їх знеособлення отримало матеріальне втілення в метафорах, символах, алегоріях.

<u>Образ-символ</u>	<u>З ким (чим) пов'язаний</u>	<u>Що символізує?</u>
Володар мух	З головою першої вбитої мисливцями свині	Страх, який охопив дітей; звиряче начало у людській душі
Мушля-ріг	З Ральфом	Демократію, справедливість, законність
Окуляри	З Рохою	Знання, які можуть бути не лише корисними, а й руйнівними
Вогонь	Ральфом – Рохою – Джеком	Єдність дітей, надію на порятунок
Ритм барабанів		Ознаку зграї
Маска	Джеком та його ватагою	Звільнення від сорому та людської самосвідомості

Сюжетні колізії, характери персонажів роману В.Голдінга "Володар мух" позначені філософською схемою та психологічною достовірністю. Книга вразила читачів точністю у змалюванні психічного стану персонажів, психологічною вмотивованістю їх дій. Наша мова зайшла перш за все про страх і породжену ним агресію, які охопили більшість персонажів роману.

Як тільки діти опинилися на острові, вони відразу ж відчули відчай і страх, усвідомивши, що "*... ніхто не знає, де ми. – Губи його здригнулися, скельця окулярів затуманилися. – Ми тут можемо залишитися до смерті*" [2, 20]. Потрапивши в екстремальну ситуацію, у дітей виник стан напруженості, який поступово знайшов собі вихід у нав'язливому стані страху. Отже, джерелом страху на першому етапі стала інстинктивна настороженість.

Далі це найхарактерніше почуття дітей посилилося у зв'язку із нав'язливою ідеєю про присутність звіра на острові, його появу з моря. Автор виділив декілька причин поширення страху на даному етапі: неувага старших дітей до менших, особисті образи, гостра суперечка за лідерство. Характерно, що кожен із персонажів уявляв звіра по-своєму: "*...червоно-жовта з'ява тягнулась угору з відьомським крилом*", або "*... десь унизу ліс здригнувся, наче по ньому промчало розлючене чудовисько*" тощо [2, 34;32].

Поступово страх породив у дітей агресію, що засвідчило перевагу темних сил у людській особистості. Джерелом агресивної поведінки більшості героїв були спершу гамірливі ігри, потім бійки, образи, насмішки. "*Вигук Рохи і схвальний крик деяких мисливців довели Джека до сказу. З його голубих очей сипонули блискавки. Він ступив крок уперед ... і кулаком стусонув Роху в живіт. Роха аж охнув і сів. Джек стояв над ним. Голос його виказував лють від пережитого приниження*" [2, 90]. Але справжнім проявом агресії, яка межувала із озвірінням стали вбивства, спочатку тварин, а потім і своїх однолітків Саймона і Рохи.

Незаперечним носієм агресивності у романі став Джек. Він поводився завжди незалежно, був грубим і жорстоким у ставленні до оточуючих, не хотів підкорятися загальноприйнятим правилам, визнавав тільки владу сили. Один із дослідників творчості англійського митця А.В.Градовський довів, що агресія Джека – результат страху. Чим більший страх – тим більше люті та жорстокості в його словах та діях. На підтвердження сказаного Градовський виділив причини, які спонукали героя до агресивних дій:

А
Г
Р
Е
С
І
Я	}	1. Відчай, коли замість дорослого сурмив Ральф.2. Страх, що не буде лідером.3. Страх уперше вдарити свиню ножем.4. Страх під час полювання: здається, що не ти полюєш, а на тебе полюють.5. Страх, коли йшов на звіра. [3, 40]

На острові не було звірів, страшніших від самого Джека, від його бажання вбивати. З неіснуючого Звіра саме він зробив реального Володаря мух, який приніс в собі в жертву "псевдозвіра" Саймона. Змалювавши злі темні

сторони дитини ХХ ст., Голдінг застерігав все цивілізоване суспільство від повної деградації, радив кожному заглянути у свою душу, де причаївся Звір, щоб вчасно виявити та знешкодити його.

Після всіх кошмарів, пережитих героями на острові, який став ареною боротьби за владу, що супроводжувалася насильством, убивством і неприкритою тиранією новоявлених вождів, залишилися і свідчення незупинного морального падіння (Джек, Роджер, Ерік і Сем та ін.), і приклади справжньої мужності тих, хто зумів вберегти природні морально-етичні норми (Ральф, Саймон, Роха). Останні, за умови об'єднання своїх зусиль і компенсації взаємних слабостей і помилок, могли б перебороти зло і перемогти. *"Алегоричність цих образів нам бачиться в тім, що, діючи заодно, раціоналізм технократа (Роха), мудрість філософа (Саймон) і здоровий глузд нормальної середньої людини (Ральф) складають ту силу, що у змозі поборотися зі злом"* [5, 28]. Але вони діяли відокремлено, не вміли підтримати один одного. Це також своєрідний урок В.Голдінга.

Висновки письменника близькі до філософії екзистенціалізму: всі трагедії існування людини у світі невідворотні, їхні причини завжди крилися у споконвічній меншовартості людської природи. Проте, незважаючи на всі докори в упередженості і суцього песимістичному сприйнятті феномена людини, які багаторазово адресувалися Голдінгу, автор довів, що "перемога ніколи не буває остаточною, доки в душі людини залишається хоча б найменша часточка добра, світла високих помислів і сподівань, яке наскрізь пронизує «темноту людського серця»" [4, 18].

Література

1. Васильєва Е.К., Пернат'єв Ю.С. 50 знаменитих англійських романов. – Харьков, 2004. – С. 413-422.
2. Голдінг В. Володар Мух / Пер. з англ. та передм. С. Павличко. – К., 2000. – 254с.
3. Градовський А.В. Парадокси здорового глузду // Всесвітня література та культура. – 2004. - № 1. – С.39-42.
4. Єременко О.В. Погляд у "темноту людського серця". Матеріали до прочитання роману В.Голдінга "Володар мух" // Всесвітня література в середніх закладах України. – 1999. - № 4. – С.16-18.
5. Каніболоцька О.А. Формування вміння здійснювати композиційний аналіз художнього твору на уроках зарубіжної літератури. На матеріалі роману В.Голдінга "Володар мух" // Всесвітня література та культура. – 2007. - № 5. – С.24-29.
6. Пулина Г.А. Система символів в романе Уильяма Годинга "Повелитель мух" // Зарубіжна література в середніх навчальних закладах. – . № . – С.40-43.
7. Соколова К.А. "Єдиний ворог людини – в ній самій" В.Голдінг. Матеріали до роботи з текстом твору // Всесвітня література в середніх закладах України. – 1999. - № 4. – С.19-21.

Анотація

У статті розкрито актуальність вивчення прозового доробку англійського письменника-модерніста В.Голдінга. Особлива увага звернена на аналіз філософського підходу прозаїка до головних проблем роману "Володар мух". Зроблена спроба аналізу психологічного стану дитини ХХ століття в екстремальних умовах. Розкрито етапи моральної деградації англійських хлопчиків у межах чужого замкненого простору. Проаналізовано авторське бачення природи і сутності людини. Аргументовано віру Холдінга у те, що зло остаточно ніколи не переможе, якщо в душі людини живе хоча б найменша часточка добра і надії.

Ключові слова: В.Голдінг, роман, дитина, страх, агресія, дикий, острів, екстремальна ситуація.

Аннотация

В статье раскрыто актуальность изучения прозаического наследия английского писателя-модерниста В.Голдинга. Особое внимание обращено на анализ философского подхода прозаика к главным проблемам романа "Властелин мух". Сделана попытка анализа психологического состояния ребенка ХХ века в экстремальных условиях. Раскрыто этапы моральной деградации персонажей в пределах чужого закрытого пространства. Проанализировано авторское видение природы и сущности человека. Аргументировано веру Голдинга в то, что зло окончательно никогда не победит, если в душе человека живет хотя бы наименьшая частичка добра и надежды.

Ключевые слова: В.Голдинг, роман, ребенок, страх, агрессия, дикий, остров, экстремальная ситуация.

Resume

In the article is considered the vitality investigation of the epic creations by English writer – modernist W. Golding. The main attention is concentrated to analysis the chief philosophical problems of his novel "The Lord of fly". The article is an attempt of analysis the psychological condition of the child XX century under extreme circumstances. The author discovered the stages of moral degradation of characters. The article deals with Golding's view to human substance and nature. In the article is demonstrated the author's faith in human kindness and her rely on the best life.

Key words: W. Golding, novel, child, island, aggression, fear, wild, extreme circumstances.